

Kinczler Zsuzsanna

REFORMÁCIÓ ÉS ANYANYELVŰ ÉNEKLÉS

A többgyökerű, többnyelvű hazai lutheránus egyház énekanyagának vizsgálata igen szövevényes, adottságából kiindulva igen változatos. Jelen tanulmány merít az eddig végzett kutatásokból. Tudományos igényre több okból sem törekedhet, de szerzőjének tanár volta miatt igyekszik egy témába betekintést engedni, s a további munkákhoz – legyenek azok iskolai vagy gyülekezeti jellegűek – támpontot nyújtani, a mondanivalót pár érdekes példával alátámasztani.

„A csaknem 3,5 millió kereszténynek a [16.] század végén már több mint a fele református, negyede evangélikus, a többi pedig antitrinitárius, katolikus és ortodox volt. Összességében tehát a lakosság mintegy 85-90 százaléka vált protestánsná.”¹

A reformáció tanítása hamar elérte hazánkat is, a 16. században az ország nagy része protestánsná vált. Az új tanok új énekkincset hoztak létre. Az anyanyelvűség megjelenése és egyházi szertartásokon való használata minden felekezet számára általánossá vált, a kezdetekben egymástól még kevésbé elkülönülő közös magyar anyaggal. Az egyszólamú, ekkor még minden bizonnyal hangszerkíséret nélküli gyülekezeti ének itthon is közösségformáló, identitáshordozó istentiszteleti elemmé vált.

Hubert Gabriella *A régi magyar gyülekezeti ének* című átfogó munkájának elején két fontos kérdésre – mit énekeltek és mikor énekeltek – adott választ.

Mit énekeltek? – Luther hatását figyelhetjük meg elsősorban: „Dávid és mások zsoltárai (Psalmen) – bibliai énekek, mint Mózes, Debora, Salamon, Ézsaiás, Dániel, Habakuk éneke, a Magnificat, a Benedictus és hasonlóak, vagyis a canticumok (Lobgesänge) – nem bibliai, de Istenről szólóak, mint pl. a korabeli lelki énekek (geistliche Lieder).”²

Mikor énekeltek? – Templomban (istentiszteleten: reggel, délelőtt, délután, az ún. kátéistentiszteleteken; lelkészszenteléskor; szuperintendens-választáskor; zsi-

¹ PÁLFFY 2000, 190. o.

² H. HUBERT 2004, 47. o.

naton; nyilvános hitvitán; templomszenteléskor; házasságkötéskor; temetéseken; iskolákban; a templomon kívül is mindig és mindenhol.

A *Canthus Catholici* énekeskönyv előszavában latinul ez áll: *...quod in templis didicerunt, hoc in agapis, symposiis, vineis, campis dulcisono modulamine personant...* – azaz: „Az istentiszteletre a templomba gyűlt hívek olyan jól éneklük a zsoltárokat és énekeket, hogy kész kántornak tartanád valamennyit. Amit pedig a templomban tanultak, azt a lakomákon és összejöveteleken, a szőlőkben és mezőkön szépen csengő hangon éneklük.”³

Nem egyszerű dolog énekeink vizsgálata, hiszen nagyon szövevényes egy-egy dallam eredetének meghatározása, gyakorlatban való meggyökerezésének és további történetének követése, a lehetséges népzenei kapcsolatok feltárása stb. A reformáció korát követően ráadásul sokáig nem találunk kottás lejegyzéseket. A magyar népzene gyűjtés és -kutatás a 19. század végén indult, s a 20. század elején teljesedett ki, ami után aztán a lejegyzés és rendszerezés hosszas folyamata, majd az összefüggések feltárása kezdődhetett. Kodály Zoltán maga szorgalmazta a népzene és egyházi ének kapcsolatának kutatását. Kodály tanítása nyomán nem értelmezhetők énekeskönyveink a népzene ismerete nélkül. A kevés számú kottás lejegyzés sokszor hibás kottaképet mutat, amelynek korrigálását a népzene végezte el. A kutatásnál szükséges a felekezeti határok átlépése is, hiszen a magyar anyag nagy része ökümenikus jellegű.

Csomasz Tóth Kálmán munkáinak olvasása mellett a legátfogóbb képet Dobszay László *A magyar népének* című könyvének olvasásakor szerezhethetünk. Dobszay tételről tételre adatomlaj négy felekezet – katolikus, református, evangélikus és baptista – ma használatban lévő énekeskönyvét, feltárva az eddigi kutatás eredményeit. Történelmi koronként eleméz, összefüggésekre világít rá, s a magyar népzene alapos ismerőjeként keresi, kutatja, jelöli az egyházi ének és népdal-népzene kapcsolatát. Elsősorban dallami szempontból vizsgálódik, de a szövegeredetre való utalások is rendszeresen könyvében. Forrásmunkának is kiváló, hiszen terjedelmi okokból sok minden csak utalás formájában kerülhetett be a könyvbe, illetve a hatalmas anyag nem tette számára lehetővé minden részlet kidolgozását.

Szóhasználatában katolikusként a népének kifejezést használja, s nem a nálunk megszokott „gyülekezeti ének” kifejezést. Ha sokat halljuk, olvassuk és forgatjuk e két megfogalmazást, hamar ráérzünk – nemcsak vájt fülű zenészként – az árnyalatnyi különbségére.

Anyanyelvű énekléssel a reformáció kora előtt is találkozunk. A reformáció kora előtti anyanyelvű egyházi énekeket középkori kancióknak nevezzük. Kanciók főleg a

³ BÁRDOS 1990, 177. o.

hivatalos istentiszteleten, azaz misén kívüli alkalmakkor hangzottak el, úgynevezett egyéb liturgikus cselekmények alkalmából, mint például körmenetek stb. A kanciós anyag jellemzői közé tartozik, hogy java részében a két keresztény fő ünnephez, karácsonyhoz és húsvéthoz kapcsolódnak, rövidek, tömörek. A reformáció korában születő énekanyag épp ellenkezőleg: az istentisztelet szerves része, a szövegek tartalma lefedi a teljes keresztény életet, sok versszakos. S míg a kanciós anyagnál a dallam és szöveg egységéről beszélhetünk, addig a reformáció korának énekeire az „ad notam” gyakorlat jellemző: egy kedvelt dallamra utalva számos vers születik.

Igen gyorsan elkészült a reformáció korának énekanyaga, a század harmadik harmadából már megtaláljuk a legfontosabb darabokat. Az énekek szerzői átlagos zenei-irodalmi műveltségű papok, prédikátorok voltak. Az énekeskönyvek tanulsága szerint bekerült a 16. századi repertoárba középkori kanciós anyag eredeti szövegével, de új szövegekkel is; kialakult a históriás-krónikás énekek egyházi stílusa is, s átvettünk külföldi jövevénydallamokat is, az evangélikusoknál Luther és kortársainak énekeit. A magyar gyakorlatba bekerült lutheránus korálok esetében a ritmikai szerkezet fellazult, a ritmus a szövegértelmezéshez, hangsúlyos verseléshez idomult, azaz a magyar nyelvre fordítás által vált magyar anyaggá, nemzethez köthetősége elsősorban nyelvi eredetű.

E repertoár nem ismert felekezeti határokat, nemcsak a református és evangélikus egyház osztozott a befogadásban, hanem – szövegmódosítással vagy új szöveggel – a katolikus is, mint arról aztán a 17. század két jelentős katolikus gyűjteménye, a *Kájoni gyűjtemény* és a *Canthus Catholici* is tanúskodik. Erősek e repertoár népzenei kapcsolatai is, mivel templomi használatától függetlenül is énekelték őket egyéb szertartásokon, például halotti virrasztásokon vagy a keresztényi élet egyéb ájtatosságain.

Dobszay László ezt az énekkincset nevezi „törzsanyagnak”, ami aztán főleg történelmi okokból a 17. század végétől folyamatosan elhalványult, majd eltűnt, hogy aztán a 20. századi reformmozgalmak újra életre hívják – különösen is a református énekeskönyv. Ez az anyag az, ami meglátása szerint egy közös, ökumenikus énekgyűjtemény magját képezhetné, amelyről később még szólok.

Míg a lutheri reformáció Németországban gazdag gyülekezeti énekrepertoárt hozott létre, s ennek hatása mind az európai zenetörténetre, mind az európai népének történetére nézve döntő, Magyarországon e hatás kisebb, s szinte kizárólag az evangélikusságra korlátozódik. Ennek vélhető oka az, hogy a lutheri minta a 16. és 17. században inkább önálló alkotások születésére ösztönzött, mint dallamok átvételére.

A másik ok talán a zenei írásbeliség hiányosságaiban keresendő, amelyről Cso masz Tóth Kálmán így ír: „Az emberi művelődésnek sokszor egészen magas fokáig nem nélkülözhetetlen kelléke az írásba foglalás. Különösen áll ez az ún. »orális« művészeti formákra, mint a költészet és a zene. A magyar nép eredete szerint egy

ilyen orális kultúrformához tartozik. Szájhagyomány útján fenntartott, eredetileg össznépi zenei gyakorlata a feudális társadalmi keretben és a történelmi megpróbáltatások között a paraszt- és pásztornép körébe húzódott vissza. Ez a körülmény az európai zenei írásbeliség és a magyar nép zenei kultúrája között, mint Kodály mondja, »nem rangkülönbséget, hanem csak korkülönbséget jelent«. Élénk és virágzó, a nép minden rétegére kiterjedő szóbeli praxisban, kivált, amikor abban egy elnyomott nép vagy társadalmi osztály életösztone és önvédelme jut kifejezésre, és hiányzik a komolyabb iskolázottságot feltételező zenei íráskészség, esetleg hosszú-hosszú ideig elodázódhat a zenei írásba foglalás szükségének tudata.⁴

Mi jellemzi a „német korálok”? Előzményei közt megtaláljuk a gregorián dallamokat, himnuszátdolgozásokat; a középkori német nyelvű kanciós anyagot, eredeti formában, de dallamilag-szövegileg átdolgozva is; metrikus énekeket; néhány genfi zsoltárt; világi műzenét.

A „német korálok” magyarországi életének folyamatosságáról nincsenek pontos adataink, hiányoznak a kottás források. Nem bizonyítható, milyen alakban kerültek e dallamok a magyar gyakorlatba, milyen mértékben és hogyan alakultak, formálódtak a következő évszázadban. A késő 19., majd 20. századi kottás megjelenésük jó részénél nem tudjuk, milyen forrásból merítették a közreadók. Beszélhetünk-e hagyományról, vagy helyesebb újraközlésről beszélnünk?

A szövegek fordítói a századfordulón élt evangélikus lelkészek, Zábrák Dénes (1852–1913), Sántha Károly (1840–1928), Payr Sándor (1861–1938). Verseiket már az 1911-es énekeskönyv, majd az 1955-ös is átdolgozta, s ezt a munkát folytatta részben vagy egészben az 1982-es *Evangélikus énekeskönyv* is.

A hazai evangélikusok a 17. század második felétől vettek át növekvő számban német korálokot, aminek történelmi okai vannak. A hitviták kora és a török kiűzése után itthon az igen erős ellenreformációs tevékenység, katolikus restauráció hatására a tanbéli különbségek mellett a felekezetek énekanyagukban is el kívántak különülni egymástól, háttérbe szorítva a közös magyar alaprepertoárt. A protestantizmus két ága elvált egymástól, számarányuk megváltozott. A magyar evangélikusság néhány határ menti városban, főleg német, szlovák vagy vegyes lakosságú településen vált domináns felekezetté, a reformátusok az ország más területein, például a török uralom alatt álló, majd felszabaduló középső részeken.

Az énekanyag változásai a 17. század folyamán először csak kis lépésekben történtek, például a korábbi énekek szövegeinek átírásával, majd a folyamat felgyorsult, és a század végére nagyjából le is zárult. A katolikus énekek nagy része új, ellenreformációs, kora barokk darab, a reformátusoknál első helyre a genfi zsoltárok,

⁴ CSOMASZ TÓTH 2003, 258. o.

majd a pietista énekek, nálunk, evangélikusoknál a németből fordított lutheránus korálok kerültek.

A német korálok mellett nagy hatással volt a hazai evangélikusságra az 1636-ban megjelent *Cythara Sanctorum*. Tranoscius (1592–1637) kottás énekeskönyve a szlovák evangélikusság számára egészen századunkig a legfontosabb énekeskönyv, amely a magyar ajkú evangélikusok énekkultúráját is befolyásolta. „Tranoscius”, Tranovsky György énekeskönyve 402 énekéből 168 saját alkotást tartalmaz, amelyek egy része latin vagy német eredetiből való fordítás. A csatos-veretes énekeskönyvhöz kétszáz esztendőn keresztül ragaszkodtak a Magyarországra települő szlovákok. A ragaszkodás megmaradt ugyan, de a 20. század fordulóján változás történt, a felnövekvő nemzedék már egyre kevésbé beszélte a nyelvet, az énekekhez fordításokra volt szükség. Ezt a munkát Vietórisz József végezte el. 1935-re készen volt a teljes, máig egyetlen magyar nyelvű Tranoscius-fordítás.

A népzene és az egyházi ének kapcsolatát bemutató, nyolc kazettából álló sorozat jelent meg a Magyar Egyházzenei Társaság gondozásában. Olyan népzenei felvételeket hallhatunk ezeken, amelyek mindegyike a mai énekeskönyvekben található énekekhez kapcsolódik, az énekek folyamatos népzenei élete a 20. századig bizonyítható. Sajnos csak csekély számú evangélikus éneket találunk közöttük, hiszen énekeink esetében, történelmi okokból, alig mutatható ki több évszázados élő hagyomány.

A magyar nép asszimilált dallamokat. Énekelt, s éneklés közben a saját képére is formált. Népdal és egyházi ének egymás mellett élő s egymásra ható kultúra. Kodály Zoltán tanítása nyomán hangjegyes könyveink megítélésében nem nélkülözhetjük a népzene tanulságait. Színesebb, változatosabb néphagyomány elsősorban katolikus területeken alakult ki.

„A nyelv hatására kialakított ritmus által váltak magyarrá, a néphagyományba való beilleszkedésük és a klasszikus népi előadásmód által váltak népivé.”⁵

Énekkincsünkben erre jó példa a *Vom Himmel hoch – Mennyből jövök most hozzatok* (EÉ 150) kezdetű Luther-ének, amely gyorsan elterjedt, igen kedvelté vált, s mindhárom felekezet énekeskönyvébe bekerült a 16. században. Evangélikus és református használata töretlen, de a hivatalos katolikus énekeskönyvekből a 18. század folyamán kimaradt. Egyes területeken azonban, például Erdélyben, hagyomány alapján, népszokásba ágyazottan éneklük. Karácsonyi kántaként ritmusmódosulással 5/8-os vagy 6/8-os ritmust kap. A Kolozsvár környéki reformátusok a kiegyenlített ritmus mellett gazdagon díszítve éneklük a dallamot.

⁵DOBSZAY 1995, 10. o.

A 20. századi népzenei gyűjtések egy másik kedves énekünket is dokumentálták, egyenletes ritmusú előadásban. Az *Ó, Krisztus-fő, sok sebbel* (EÉ 200) dallama német eredetű, először Hans Leo Hassler gyűjteményében jelent meg 1601-ben világi dalként, amelyhez később társult a *Herzlich tut mich* vers, majd 1656-ra az *O Haupt voll Blut*. Magyarországon az *Eperjesi Graduálban* (1635) találjuk először, Calvisius ötszólamú feldolgozásában ismeretlen eredetű bűnbánati verssel:

Gyötrődik az én lelkem nagy sok bűneimért

The image shows a musical score for a hymn. It consists of five staves. The first staff is the vocal line, starting with a treble clef and a key signature of one sharp (F#). The lyrics are written below the notes. The second staff is a second vocal line, also in treble clef. The third staff is a third vocal line, in treble clef. The fourth and fifth staves are the basso continuo line, with the fourth staff in treble clef and the fifth in bass clef. The lyrics are: "Gyöt-rö-dik az én-lel-kem, nagy sok bü-ne-i-mért. A-zért kérlek J-s-ten-nem végy fel ke-gyel-me-dért."

„Kevés azon dallamcsoportok száma, melyek valóban a magyar történelemben gyökereznek (ilyennek talán csak a 16. századi históriás énekek stílusa nevezhető).”⁶

A tizenhatodik századi lejegyzésekben többnyire csak szövegekkel találkozunk. „Igen sok XVI. sz.-i magyar költői szövegnél találunk ma már teljesen ismeretlen énekre utaló megjegyzéseket. Ezeknek egy része talán motivikus elemeire szétesve vagy ismeretlenül ott bujkál a népzene dallamai között, a többi pedig végleg feledésbe merült. Jellemző például, hogy a kor egyik legnépszerűbb költői versszakformája, az ún. Balassi-strófa, melyben talán két-háromszáz XVI-XVII. sz.-i, jórészt világi versszöveg maradt fenn, ma mindössze egyetlen egyházi megőrzésű, és egy népi gyakorlatban fennmaradt dallamot tartott fenn, de e kettő közül az előbbi valószínűleg egy korábbi, négy nagysorból álló forma XVII. sz.-i redukciója.”⁷

Bocsásd meg, Úristen

Balassi bűnbánati énekének sorszerkezete 6+7, 6+7, 6+6+7. Dallama rokonítható a magyar sirató stílussal és a középkori melodikával egyaránt.

A katolikus néphagyományban a dallam halottas szövegekkel is ismert, lágyabb, parlandós változatokban. Énekeskönyvünk dallamának mai formáját a *Kájoni-kó-dexben* találjuk.

⁶ DOBSZAY 1995, 10. o.

⁷ CSOMASZ TÓTH 2003, 259. o.

m
Bo-csásd meg, Úr - is - ten, if - jú - sá - gom -
nak vét - két, Sok hi - tet - len - sé - gét, un - dok fer - tel -
mes - sé - gét, Tö - röld el rút - sá - gát,
min - den ál - nok - sá - gát, Köny - nyeb - bítsd lel - kem ter - hét!

Kájoni János erdélyi ferences szerzetes gyűjteménye 1634 és 1661 között készült vegyes tartalmú gyűjtemény. Megtalálhatóak benne hangszeres és vokális darabok, egyházi és világi művek, népdalok egyaránt. Az utókor számára összefoglaló erejű munka, amely jól mutatja, hogyan muzsikáltak, milyen műveket ismertek a korban, s a saját repertoár egyes rétegei miként éltek egymás mellett, hatottak egymásra.

A lényegesen kisebb számú kottás lejegyzésekre a pontatlanság, elnagyoltság és következetlenség jellemző.

A Lőcsén 1651-ben Szőlősy Benedek szerkesztésében megjelent *Canthus Catholici* katolikus gyűjtemény protestáns szempontból is kiemelkedő, hiszen a közös magyar anyag egyes tételei, köztük protestáns énekek is, e kötetben először jelentek meg nyomtatásban. Az énekeskönyv korszaklezárásnak is tekinthető, hiszen olyan gyakorlatot mutat, ahol még nem borult fel a magyar hagyományban keletkezett és gyökeret vert énekek és a jövevénydallamok aránya, s a markáns felekezeti elkülönülés jelei sem jelentkeznek még.

Krisztus, virágunk (EÉ 222)

Dobszay a 17. századi barokkos stílusú énekek közé sorolja, amelynek szövege és dallama is a *Canthus Catholicira* utal. Az ének eredetéről nincsenek adataink. Barokkos a dallam hangnem szempontjából, hiszen dúr hármashangzatvázra épít, de barokkos, újat hozó ritmikailag is, hiszen a magyar stílusra jellemző parlando helyett feszes lüktetésű, $\frac{3}{4}$ -es. Ha régi mintákra épít, akkor az a hívósor, amelynek ismétlődése után refrénszerűen (és ismételve) következik a „Feltámadt Krisztus, vigadjunk” sor. Katolikus gyűjtemények is közlik, de a népzenebe nem került be.

s
Krisz-tus, vi - rá - gunk, Szép ter - mő á - gunk.
Fel - tá - madt Krisz - tus, vi - gad - junk!
Bűn - ből, ha - lál - ből tá - mad - junk!

A *Canthus Catholici* utáni évtizedekben visszaszorul a közös magyar énekanyag, a gyülekezeti énekek egyre nagyobb száma német eredetű korál. Az élő hagyományra jellemző variálódás a zenei írásbeliséghez kötött koráloktól távol áll, így az evangélikus gyakorlat zenei szempontból elszigetelődik, népzenehez, néphagyományhoz aligha köthető. Az egyházi énekek esetében színesebb, változatosabb néphagyomány elsősorban katolikus területeken alakult ki.

Külföldi dallamok magyar népzeneiben végbement „metamorfózisáról” beszél Cso masz Tóth Kálmán ismert énekünk bemutatásával.

A *Nun bitten wir den heiligen Geist* 1524-es alakja énekeskönyvünk 232. számú éneke. Német eredetű, 12. századi első versszakához énekeskönyvünkben Luther három további versszaka kapcsolódik.

Jer, kérjük Isten áldott Szentlelkét (EÉ 232)

d
Jer, kér-jük Is - ten ál - dott Szent - lel - két
Leg - fő - kép - pen az i - gaz hi - tért!
Hogy - ha jön a vég - ó - ra, mel-lénk áll - jon,
Ha - za - té - rés - re készen ta - lál - jon! Szánj meg, Is - ten!

Az ének magyar alakját először a 18. században, 1744-ben jegyezték le Kolozsvárott, de szövegében már két évszázada (Várad, 1566) élt az orális gyakorlatban.

Halgass meg minket, nagy Úristen (EÉ 275)

d

Hall - gass meg min - ket, nagy Úr - is - ten,
 Min - den baj - ban, sok ín - sé - günk - ben,
 És te - kints meg min - ket mi é - le - tünk - ben,
 Hogy ne essünk két - ségbe, hitetlenségbe, Ördög ke - zé - be!

Ismert népdalunk, a *Bújdosik az árva madár* elhalványodottan, de felismerhetően mutatja a középkori eredetű, pentaton jellegű dallam hatását.

♩ = 60

Buj - do - sik az ár - va ma - dár, e - gyik ág - ról má - sik - ra száll,
 hát az i - lyen ár - va, mint én, hogy - ne buj - do - kol - na sze - gény.

Közös magyar énekeskönyv?

A Magyar Egyházzenei Társaság 1996-ban konferenciát rendezett, amelynek fő témája egy tervezett közös magyar felekezeti énekyűjtemény megjelenítése volt. A kötet iniciátora, Dobszay László olyan ökumenikus használatra alkalmas kötet szerkesztésére tett javaslatot, amely épít az ősi, közös keresztyén/keresztény hagyományra, s fontos szerkesztési elve a magyar eredetű anyag további kutatásai után, azok tapasztalataira épülve a három felekezet által egyaránt elfogadható dallami és szövegi verzió megjelenítése.

Példaként került elő a mindhárom felekezet által jól ismert és kedvelt ének:

Ne szállj perbe énvelem (EÉ 412)

Ne szállj per-be én ve - lem, Ó, én é-des
Is - te - nem: Val - lom, nem áll - hat meg
e - lőt-ted én lel - kem. El - kár - hoz - tat - hatsz en - gem.

Dallama középkori, európai gyökerű, másrésztől viszont a „kis-kvintváltó” előtag miatt magyar dallamtörténeti érték. A „kis-kvintváltás”, amelyben az első két dallsor oktávrról kvintre, majd kvintről az alaphangra ereszkedik, a magyar népzene finnugor és türk rétegét idézi. Mindhárom felekezet számára több változatban is élt, bekerült a népzenebe, ahol aztán még több változattal gazdagodott. Az ország nagy részén ismert volt. Első kottás lejegyzését az *Eperjesi Graduál*ban találjuk (1635). Kanizsai Pálfi János verse a 143. zsoltárra épít.

E minta alapján keresték a konferencia előadói azokat a kapcsolódási pontokat, melyek alapján egy közös énekeskönyv szerkeszthetővé válhat. A dallami kérdéseknél is összetettebb és bonyolultabb azonban a helyzet a szövegeket illetően. „Általában elmondható, hogy a református szövegeket alapvetően jellemző egyszerűség a gyülekezeti szemponjtából is fölötté áll egyes katolikus szövegek szecessziós, vagy egyes evangélikus szövegek romantikus stílusának. Az is igaz viszont, hogy a református szövegek archaizmusa előbb-utóbb recepció nehézségeket fog okozni, hosszúságuk pedig sokszor nem egy gazdag tartalom jele, hanem bőbeszédűség, vagy a XVI. századi költők rímkényszerének eredménye.”⁸

Milyen legyen a közös nyelv?

Evangélikus részről Trajtler Gábor volt a konferencia előadója, később nyomtatásban is megjelent cikkében olyan gondolatokat fogalmaz meg, amelyek lényegében ragadják meg a lutheránus énekkincs sajátosságait s a más felekezeti énekanyaggal való összekapcsolás nehézségeit. Gondolatai olyan általános érvényűek, amelyek az utókor számára is fontos evangélikus alapelveket fognak csokorba, s átgondolá-

⁸ DOBSZAY 1996–1997, 282. o.

suk akkor is érdekes, ha az azóta eltelt húsz évben nem született meg a tervezett gyűjtemény, s ilyen irányú munkálatok egyáltalán nem folynak.

Trajtler a három felekezet közös énektárának legfőbb nehézségei között a nyelvhasználatot, szóhasználatot említette. A teológiai nyelv önmagában is identitást hordoz. Konszenzusra jutni ilyen kérdésekben talán lehetetlen feladat. Mindemellett a többi felekezettől kissé eltérően a lutheránus szóhasználat történelmi, egyháztörténeti koronként nagyobb változást mutat. A *semper reformandi* nyelvileg is kötelez.

Schulek Tibor és Sulyok Imre *Régi magyar istenes énekek* című válogatása nem nagyon terjedt el, s az énekeskönyv-szerkesztők, talán épp az énekek nyelve miatt, mind 1955-ben, mind 1982-ben kevésbé támaszkodtak erre az anyagra.

A lutheránus énekkincs legnagyobb része nem magyar eredetű, hanem fordítás. A ritmikus énekléshez való visszatérés újabb nehézségeket vetett fel, amelyek orvoslására Schulek Tibor 1950-ben tett kísérletet új fordítások bevezetésével.

A fordítások hitelességéről szólva Trajtler két példát említett: a *Jesu dulcis memoria – Jézus, édes emlékezet* (EÉ 360) és a *Wie schön leuchtet der Morgenstern – Szép, fényes Hajnalcsillagom* (EÉ 361) magyar fordítása eltér az eredetitől, jelentőségéből ezzel nemhogy veszítve, de épp gazdagodva!

Végezetül lutheránus felfogás szerint az énekek hármas funkciója az *adoratio*, *oratio* és *praedicatio*, melyhez szorosan kapcsolódik a *viva vox evangelii*. Mint az evangélium élő hangja, nem köthető történelmi korhoz egy-egy ének ereje és jelentősége, minden korban születnek új és nagyszerű költemények.

Szép Hajnalcsillag (EÉ 397)

Szép Haj-nal-csil - lag, Se-tét ég - re ír - lak,
Én meg - vál - tó Jé - zu - som!
Mert éj - ten - éj - jel Tün - dök - lő fény - nyel
Csak te vi - lá - golsz, jól tu - dom.

2. Századok jönnek, S hamar el is tűnnek, Fényük kihuny, ködbe vész. Néked nem ártnak Felhők és árnyak: Fényességben csak egyre nősz!

3. Bűnök homálya, Ínség holló-szárnya Mindent sűrűn eltakar. Irgalmasságod Vet csak világot – S ördögöt, poklot megzavar.

4. Szent egyházadban Tiszta sugár lobban, Lelkedből hullt égi láng: Nagy világ-
éjben Reménységképpen, Míg örök nap nem tűz reánk.

5. Hozd a napköltét, Országod betöltét, Múlják el az éjszaka! Fussatok, árnyak!
Jöjj, Uram, várlak, Lelkemnek fényes csillaga!

Scholz László (1911–2005)

Bibliográfia

BÁRDOS Kornél (szerk.): *Magyarország zenetörténete*. 2. köt. 1541–1686. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990.

CSOMASZ TÓTH Kálmán: *Református gyülekezeti éneklés*. Református Egyházi Könyvtár XXV. Budapest, 1950.

CSOMASZ TÓTH Kálmán: *Hagyomány és haladás*. Cantio Bt., Budapest, 2003.

DOBSZAY László: *A magyar népének*. Veszprémi Egyetem, Veszprém, 1995.

DOBSZAY László: A magyar népének-törzsanyag felekezeti megoszlása. *Magyar Egyházzene*, IV. évf. 1996–1997. 3. sz. 275–283. o.

DOBSZAY László – NÉMETH István: *A magyar népének népzenei felvételeken*. Magyar Egyházzenei Társaság, Budapest, 1997.

HAFENSCHER Károly: *Liturgika*. Luther Kiadó – LFZE Egyházzene tanszéke, Budapest, 2010.

H. HUBERT Gabriella: *A régi magyar gyülekezeti ének*. Universitas, Budapest, 2004.

PÁLFFY Géza: *A tizenhatodik század története*. Pannonica Kiadó, 2000. (Magyar századok 6.)

SZABOLCSI Bence: *A magyar zenetörténet kézikönyve*. Zeneműkiadó, Budapest, 1979.